Hermann Róbert:

A HONVÉDSÉG SZÜLETÉSE[1]

A magyar hadsereg 1848–1849 legsajátabb alkotása[2]

DOI: 10.35926/HSZ.2025.6.7

ÖSSZEFOGLALÓ: *A tanulmány áttekinti azt a folyamatot, ahogy az 1848 áprilisában hatalomra került Batthyány-kormány megszerezte a rendelkezést a Magyarországon és Erdélyben állomásozó cs. kir. hatóságok és csapatok felett, s ezzel párhuzamosan megkezdte az önálló magyar hadsereg szervezését. Ennek törvényi alapját a nemzetőrségről szóló 1848:XXII. törvénycikk adta. A kormány ennek egyik paragrafusát használta fel arra, hogy megindítsa tíz önkéntes zászlóalj szervezését; ezeket május végétől már honvédeknek nevezték. Szintén a nemzetőrségi törvény révén nyílt mód az önkéntes mozgó nemzetőrség szervezésére, amelynek zászlóaljai 1848 őszén és telén reguláris honvédzászlóaljakká alakultak át. A tömeghadsereg megszervezését a magyar országgyűlés által 1848. augusztus végén elfogadott törvény tette lehetővé. A tanulmány áttekintést ad a honvédsereg egyéb alkotóelemeiről, így a többnyire huszárokból álló lovasságról, a tüzérségről, a műszaki alakulatokról, illetve az időnként több fegyvernemből álló külföldi (bécsi, lengyel, német, olasz) légiókról is.*

KULCSSZAVAK: *1848-as szabadságharc, Batthyány-kormány, nemzetőrség, honvédség*

A SZERZŐRŐL:
Prof. dr. Hermann Róbert (DSc) történész, egyetemi tanár, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese (ORCID: 0000-0002-1326-5943; MTMT: 10014068)

A Batthyány-kormány 1848 áprilisában úgy került hatalomra, hogy nem volt fegyveres ereje. Az 1848. március–áprilisban megalkotott törvények között sem szerepelt az ország fegyveres erejéről rendelkező cikkely. A III. törvénycikk sem fogalmazott elég egyértelműen, csak azokat a tárgyakat utalta határozottan a magyar kormány hatáskörébe, amelyek korábban a Magyar Királyi Kancellária, a Helytartótanács és a Kamara köréhez tartoztak, vagy „azokhoz tartozniok kellett volna". A törvénycikk további szövege csak általában szólt a minisztériumhoz tartozó „katonai és általában minden honvédelmi" tárgyakról. A korábbi kormányszékek legfeljebb a Magyarországon állomásozó császári-királyi *(továbbiakban cs. kir.)* hadsereg ellátásában, illetve a katonai és a polgári hatóságok közötti kapcsolattartásban játszottak szerepet. A katonaság ügyeinek nagy részét a főhadparancsnokságok, a Generalkommandók intézték, a birodalom egész területére kiterjedő rendszerben. Ezekről

[1] A tanulmány lábjegyzetek nélküli változata olvasható a Zrínyi Kiadó új kötetében is. A Magyar Honvédség útja Pákozdtól a NATO-ig (Budapest, 2025; szerkesztette: Gyarmati István). A tanulmánykötet további szerzői: Böröndi Gábor, Csóti György, Ligeti Dávid, Szakály Sándor, Horváth Miklós, Kiss Dávid, Babos Tibor, Csiki Varga Tamás, Benkő Tibor, Kunos Bálint, Gyarmati István, Kajári Ferenc és Lázár Leila Mária.

[2] A szabadságharc hadseregére általában lásd Szentneményi (szerk.) 1950; Barcy–Somogyi 1986; Bona 1998, 3–25.

azonban nem rendelkeztek az 1848. évi törvénycikkek, ahogy arról sem, hogy mit jelent a magyar katonaság: az országban állomásozó, nagyobbrészt osztrák, lengyel, cseh, morva, ukrán kiegészítésű alakulatokat? Vagy az ország területén toborzott és sorozott katonaságot?

Az uralkodó – Batthyány Lajos miniszterelnök határozott fellépésének köszönhetően – május 7-én királyi kéziratban négy magyarországi főhadparancsnokságot, a budait (Magyarország), a temesvárit (Bánság), a pétervárадit (Szlavónia és Szerémség) és a zágrábit (Horvátország) a Batthyány-kormány rendelkezése alá helyezte. A nagyszebenit (Erdély) csak az erdélyi unió szentesítését követően, június 10-én utasította a magyar kormányzat rendeleteinek teljesítésére.[3] E hatóságok engedelmessége azonban ugyancsak sok kívánnivalót hagyott maga után. Vezetőik az uralkodó iránti feltétlen hűség és a birodalmi egység gondolatának jegyében nőttek fel. Sőt, a rendelkezésük alá tartozó csapatok többségét – idegenek lévén – sem fűtötte túlzott lelkesedés, a szerintük a birodalom egységét veszélyeztető magyar politikusok iránt.

Batthyány ezért is tartotta fontosnak, hogy ezeket az alakulatokat minél előbb a külföldön állomásozó magyar ezredekre cseréljék. A Galíciában, Csehországban és Ausztriában állomásozó huszár- és gyalogezredek esetében erre volt még némi remény, ám az itáliai hadszíntéren harcoló, cs. kir. hadseregben szolgáló alakulatok hazahozataláról szó sem lehetett. A magyar kormány ezt már csak azért sem erőltette, mert azt a látszatot kelthette volna, hogy nem szándékozik teljesíteni a Pragmatica Sanctióból fakadó kölcsönös védelmi kötelezettségét. Végül is az év végéig összesen 25 sorezredi zászlóalj, nyolc teljes és két csonka huszárezred került haza. A gyalogzászlóaljak közül nyolc a cs. kir. hadsereghez csatlakozott, legénysége többnyire román, szerb és horvát volt. A huszárezredek egy részét hazavezényelték, a többiek szeptember végétől gyakran fegyverrel küzdöttek a hazajutásért.[4]

A NEMZETŐRSÉG ÉS AZ ÖNKÉNTES, MOZGÓ NEMZETŐRSÉG[5]

Az 1848. március 15-i pesti forradalom legfontosabb dokumentumának, a 12 pontnak ötödik követelése a nemzeti őrsereg felállítása volt. A polgári forradalmak jellegzetes vívmánya 1848–1849 Magyarországán különleges jelentőségre tett szert. Keretet teremthetett ahhoz, hogy a lakosság jelentős része elsajátítsa a fegyverforgatás alapismereteit, és kamatoztatható tudással rendelkezzen a reguláris hadsereg megszervezéséhez.

A nemzetőrség alapegységét a zászlóalj adta (a városokban általában egy, a megyékben egy–négy között volt a számuk). A zászlóaljakat századokba, ezeken belül szakaszokba szervezték. Az összeírt nemzetőrség létszáma 1848 nyarára elérte a 350-380 ezer főt, de ebben nincs benne Erdély, illetve a határőrvidék és Horvátország nemzetőrsége. A jelentős létszámban mindössze 6000 lovas nemzetőr volt, meglehetősen egyenetlen területi eloszlásban.

Az 1848:XXII. törvénycikk azokat a 20 és 50 év közötti férfiakat kötelezte nemzetőri szolgálatra, akik városokban vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben éltek, 200 forint értékű házzal vagy földdel, egyéb községekben fél jobbágytelekkel vagy ennek megfelelő nagyságú földterülettel rendelkeztek, illetve ha évi 100 pengő forint tiszta jövedelmük volt.

A nemzetőrségi törvény szerint a nemzetőrség elsődleges feladata „a személyes és vagyonbátorság, a közcsend, a belbéke biztosítása” volt. A törvény egyes paragrafusai lehetővé tették a község és a törvényhatóság határain kívüli szolgálatot, de valószínűleg a törvényalkotók sem

[3] Közli őket Hermann 2022, 113–114., 153–154.

[4] Minderre lásd Urbán 1971, 211–237.; Urbán 1963, 145–169.; Bencze 1998, 9–33.

[5] A fejezet egészére lásd Urbán 1973, 13–221.

gondolták, hogy milyen hamar és milyen gyakran lesz szükség e paragrafusok alkalmazására. A délvidéki szerb lázadás kitörése, illetve Jellačić horvát bán fegyveres készülődései miatt a kormány úgy intézkedett, hogy a nemzetőrséget rendszeres váltásokban a veszélyeztetett vonalakra vezényli. A váltások időtartama általában négy és nyolc hét között váltakozott.

A nemzetőrség tábori szolgálata azonban nem váltotta, nem is nagyon válthatta be a hozzá fűzött reményeket. Mire egy-egy zászlóalj belejött volna a tábori szolgálatba, már indulhatott is haza. A nemzetőrség nimbuszát végképp tönkretette, hogy Szenttamás első ostroma után a táborban állomásozó tolnai nemzetőrzászlóalj fogta magát és hazament a szülőföldjére. Az eset ugyan nem okozott különösebb zavart a hadműveletekben, de figyelmeztette a politikai és katonai vezetést arra, hogy a nemzetőrség tábori szolgálatától nem lehet komolyabb eredményeket várni.

Mészáros Lázár hadügyminiszter július 25-én, valószínűleg Batthyány Lajos miniszterelnök egyetértésével, rendeletet adott ki, amelyben arra hivatkozva, hogy az egyes megyék a nemzetőrség mozgósításánál célszerűtlenül jártak el, a következő kérdésekre kért választ a törvényhatóságoktól:

1. A törvényhatóságban hány összeírt nemzetőr van?
2. Ezekből mennyi van kiképezve és felszerelve?
3. Hányat lehetne közülük kiindítani mint önkéntest, vagy mint hosszabb szolgálatra alkalmas személyt?[6]

Ez a rendelkezés már megelőlegezte a mozgósítás rendszerének gyökeres átalakítását. Augusztus 13-án újabb rendeletben maga a miniszterelnök fordult a törvényhatóságokhoz. Ebben – arra hivatkozva, hogy a nemzetőrség mobilizációja nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket – utasította a hatóságokat, hogy „egy nemzetőrökből álló hadi erőt teremtsenek, mely önkénytesen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg a harc tart, vagy a haza szolgálatukat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magukat”. A rendelet szerint az önkénteseket a hatóság gyűjtse össze, ossza századokba, fegyverezze fel (akár rekvirálás útján is), gyakoroltassa be őket katonaszolgált egyének segítségével, majd tegyen jelentést számukról és kinevezendő parancsnokukról. Amint ez megtörtént, a hadügyminisztérium tudatni fogja a megyével a csapat kiindulásának napját és „útbaigazítását” (azaz rendeltetési helyét). Hozzátéve, hogy az önkéntesek kiindulásuk napjától a honvédekkel egyenlő fizetést kapnak, s a honvédség fegyelmi rendszabályai vonatkoznak rájuk. A rendelet szerint „minden egyéb, a nemzetőrseregek kimozdítására vonatkozó rendeletek ezennel megszüntetnek”, kivéve a már kimozdított vagy még augusztusban kimozdítandó nemzetőr zászlóaljakra vonatkozó intézkedéseket. Ezeket a zászlóaljakat a megszervezendő önkéntes zászlóaljak fogják felváltani.[7]

Augusztus 15-én Batthyány – a fenyegető horvát veszélyre való tekintettel – a Duna és a Dráva közötti törvényhatóságokat szólította fel önkénteseik minél előbbi kiállítására, azzal a kiegészítéssel, hogy „lássák el azokat legjobb fegyvereikkel, húzzák össze egy helyütt, és jelentsék ide fel azoknak számát sürgönnyel, hogy ezen seregeket egy, a dunántúli kerületben rendelkezendő, e napokban kinevezendő hadvezér alá lehessen helyezni”. A rendelet már jelezte, hogy az önkéntes nemzetőröket nem fogják azonnal a drávai, illetve a bácsi védvonalra vezényelni.[8]

[6] Közli Róna–Urbán 1999. II. k., 967–968.
[7] Uo. 1055–1056.
[8] Uo. 1070–1071.

Mindezt egyértelművé tette Batthyány augusztus 27-i rendelete, amelyben közölte, hogy az önkéntes mozgó nemzetőrség egységeit négy kerületi táborban vonják össze. A négy kerület kijelölése az ország hagyományos közigazgatási-bíráskodási felosztását vette alapul, összpontosítási helyszínül a Dunán inneni kerületben Vácot, a dunántúliban Pápát, a Tiszán inneni kerületben Szolnokot, a tiszántúliban Aradot jelölte ki. Vác és Szolnok az akkori Magyarország leghosszabb vasútvonalának végpontjai voltak, így a táborokat rövid idő alatt egyesíteni lehetett akár mindkét helyen, akár a fővárosban. Sőt, a szolnoki tábort a Tiszán Szegedre, a vácit a Dunán Komáromba, vagy az Al-Duna vidékére lehetett indítani. A pápai tábor egyforma távolságra volt Keszthelytől, Komáromtól és Székesfehérvártól. Az aradi tábor elhelyezését a vár közelsége (és raktárainak remélt felhasználása) is magyarázta.

A nádor – Batthyány előterjesztésére – a négy tábor parancsnokává számfeletti honvéd (tehát nem nemzetőr) őrnagyi rangban Ivánka Imre (Vác), Görgei Artúr (Szolnok), Kosztolányi Mór (Pápa) és Máriássy János (Arad) honvéd századosokat nevezte ki.

A miniszterelnöki rendelet felszólította a törvényhatóságokat, hogy működjenek együtt a kinevezett parancsnokokkal. A parancsnokok legkésőbb szeptember 3-án „rendeltetésük helyein lesznek", de a hatóságok addig is írjanak, „mennyi számmal, hogy fegyverezve, és mikor érnek oda a nemzetőrök, hogy azok fogadására megtörténhessenek a szükséges intézkedések". A megyékben kinevezett őrnagyok, „kik szinte kiindulnak", megtartják rangjukat, de a hadjárat idejére a kinevezett, „bár velök egy fokozatú vezér rendelkezései alatt fognak állani".

A miniszterelnök külön is írt Pápa, Vác, Arad és Szolnok városok, illetve Veszprém, Pest, Arad és Heves vármegyék hatóságainak. Közölte velük, hogy a kijelölt város „stratégiailag alkalmas fekvése szükségessé tette a kerületbeli önkéntesen alakuló nemzetőrsereget itt öszvegyűjteni és szervezni".[9]

Az 1848 szeptemberében létrejött önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljak többsége az ősz folyamán szintén honvédzászlóaljjá alakult át. Különösen kiváló szerepet játszott közülük a 47. zalai, a 48. szabolcsi, a 62. nógrádi, a 66. és 71. pesti zászlóalj.

A HONVÉDSÉG SZÜLETÉSE[10]

A kormány már az április 12-i minisztertanácson utasította Esterházy Pál külügyminisztert, hogy a felvidéki szlovák mozgalmak miatt eszközölje ki „egypár magyar ajkú ezrednek Galíciából beszállítását" az osztrák hadügyminisztériumnál.[11] Április 16-án a minisztertanács arra hivatkozva sürgette az olasz–osztrák háború mielőbbi befejezését, mert különben félő, hogy a magyar közvélemény kitör, „ha az Olaszországban lévő [magyar] sereg visszajötte még sokáig elmarad".[12] Április 20-án arra hivatkozva, hogy „az ország több helyein a közcsend és rend megháboríttatott, részint fenyegetve van, s ekkorig 26 megye kért katonaságot", ismét utasította a külügyminisztert, hogy sürgesse meg a galíciai és morvaországi magyar csapatok hazahozatalát.[13]

Az április 24-i minisztertanács jegyzőkönyve hosszadalmasan felsorolta e mozgalmakat. Leszögezte, hogy a kormány a monarchia kényes állására való tekintettel „a külföldön lévő katonaság viszonyai iránt, amennyire csak lehet, a fennálló körülmények kíméletével jár el

[9] Uo. 1137–1140.
[10] A fejezet egészére lásd Urbán 1973: i. m. 224–359.
[11] Róna–Urbán 1999. I., 308–309.; F. Kiss 1989, 18.
[12] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 333–334.; F. Kiss 1989: i. m. 24–26.
[13] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 359–360.; F. Kiss 1989: i. m. 30–32.

mindaddig, míg a közbátorságot s a törvényes rendet más úton is fenntarthatni gondolta". Majd arra hivatkozva, hogy az országban mindössze 18 ezer sorkatona van, s a március óta alakult nemzetőrség sincs felfegyverezve, felszólította a külügyminisztert, hogy az osztrák külügyminiszternél tegyen lépéseket a magyar katonaság hazahozatalára. Eddig a minisztertanácsi határozat nem volt több, mint a korábbi határozat kibővített megismétlése. Itt azonban egy új elem következett. „Mert ha a minisztérium ezen követelése jelenleg is elutasíttatnék, s a közbátorság fenntartására szükséges katonaság behozatala tovább is gátoltatnék, a minisztérium oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelősségének érzete kényteleníti." Ez a burkolt figyelmeztetés azt jelentette, hogy ha a minisztérium nem kapja meg a kért katonaságot, saját fegyveres erőről gondoskodik. Ez a lépés annál is indokoltabb volt, mert az uralkodó az előző felszólítások hatására is csak néhány huszárszázad hazavezénylését rendelte el.[14]

István nádor a magyar kormány e szándékára külön is figyelmeztette az uralkodót, s általa az osztrák kormányt. A Batthyány-kormány pedig, a választ be sem várva, április 26-án „az országban mutatkozó mozgalmak vészes természetére" hivatkozva elhatározta „egy mozgó nemzetőrség felállítását, vagy egy önkénytes őrsereg kiállítását". A határozat szerint 10 ezer emberre költségvetést kell készíteni. A kormány a teendőkkel a hadügyeket ideiglenesen vezető miniszterelnököt és Kossuth Lajos pénzügyminisztert bízta meg.[15]

A határozat közvetlen előzménye az volt, hogy 1848. április 24-én Nagykikindán, egy Đorđe Radak nevű szerb joghallgató vezetésével, a kincstári földek újrafelosztását követelő tömeg kiűzte a városból a feloszlatására kivezényelt katonaságot, majd kiszabadította a városi börtönben fogvatartott köztörvényes rabokat. Ezt követően brutális módon meggyilkolták a városi magisztrátus két szerb nemzetiségű tanácsosát, és kirabolták a helybéli módos polgárság házait. A mozgalomnak kezdetben volt némi szerb jellege, de amint a köztörvényeseket kiszabadították, a meglehetősen nyersen érvényesített szociális vonások kerültek előtérbe. A pusztításnak a katonaság bevetése vetett véget.[16]

Április 27-én a kormány hivatalos közlönyének szerepét betöltő Pesti Hírlapban megjelent az április 24-i minisztertanácsi határozat kivonata. A közlemény utalt a kormány további lépéseire is. A 10 ezer fő felszerelésére teendő költségvetés kidolgozásával megbízott Kossuth valószínűleg nem lelkesedett az ötletért. Amikor Pulszky Ferenc államtitkár útján a tervezett őrsereg költségeiről adatokat kért Batthyánytól, közölte is, hogy jobbnak tartaná, ha inkább a Magyarországgal még nem egyesült Erdélyből vezényelnének át néhány ezer határőrt. Ez kevesebbe kerülne, s már készen lévő haderő lenne. Batthyány valószínűleg visszautasította Kossuth javaslatát, mert amikor a pénzügyminiszter május 1-jén a kamatos kincstári utalványok kibocsátásáról hirdetményt tett közzé, a kibocsátás egyik indokaként „talán egy mobilis őrseregnek önkéntesekből" történő felállítását hozta fel.[17]

Az önkéntes mobilis nemzetőrsereg ötlete valószínűleg Batthyánytól származott; erre utal mind Szemere Bertalan Batthyányról írott jellemrajza, mind Mészáros Lázár emlékirata. Ismerve azt a gondoskodást, amellyel Batthyány a honvédség ügyeivel foglalkozott, ezt szinte biztosra vehetjük.[18]

[14] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 385–386.; F. Kiss 1989: i. m. 35–36.
[15] F. Kiss 1989: i. m. 37–39.
[16] Thim 1940, 66–69.
[17] Kossuth Lajos összes munkái 1957, 98. (Továbbiakban KLÖM XII.)
[18] Mészáros Lázár emlékiratai 1990, 118.

Batthyány május 1-jén Bécsbe utazott, hogy elérje a magyarországi főhadparancsnokságok engedelmességre szorítását. Ezért helyettesét, Deák Ferenc igazságügyminisztert kérte meg, hogy intézkedjék a tervezet elkészítéséről. Deák még aznap utasította az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot (mivel a határozatban nemzetőrségről volt szó), hogy dolgoztasson ki egy tervet az 1200 fős nemzetőri alakulat felállításáról.[19] A Haditanács ideiglenes elnöke, a soproni születésű Franz Ottinger vezérőrnagy, budai dandárparancsnok valószínűleg Széchenyi István közmunka- és közlekedésügyi miniszterhez fordult, hogy mitévő legyen. (Mint cs. kir. tiszt számára talán kényelmetlen volt, hogy ő dolgoztassa ki a független sereg tervezetét). Így aztán Széchenyi titkára, Tasner Antal útján felszólította Sztankó Somát, a cs. kir. 62. (Turszky) gyalogezred hadnagyát, a Haditanács munkatársát, hogy készítse el a tervet. Sztankó május 3-án látott munkához, és 8-ára már el is készült vele. A tervezetet Deáknak adta át, aki átküldette Széchenyihez. Széchenyi németre fordíttatta, megvizsgáltatta egy katonai szakértővel, majd néhány megjegyzéssel visszaküldte az időközben Bécsből visszatért Batthyánynak.[20] A miniszterelnök május 15-én kapta meg a tervezetet, azon a napon, amikor megérkezett Hrabovszky János báró, altábornagy, szlavóniai és szerémségi főhadparancsnok jelentése arról, hogy Szerbia fenyegető magatartást tanúsít, és beavatkozni készül Magyarországon.[21] A minisztertanács még aznap elhatározta, hogy a határvidéki várakat harckészültségbe helyezteti, Szeged környékén 12 ezer fős tábort állít fel, és haladéktalanul megkezdi a 10 ezres mobilis nemzetőrsereg kiállítását.

A kormány tehát akkor intézkedett a zászlóaljak felállításáról, amikor még csak azok tervezete készült el. A toborzás megszervezését Batthyány a Haditanács új elnökére, Baldacci Manó báró, ezredesre bízta.

Május 16-án megjelent Baldacci – Batthyány által ellenjegyzett – kiáltványa, amely a fenyegető veszélyre hivatkozva bejelentette a toborzás megkezdését. A kiáltvány a 10 ezer főből álló rendes nemzetőrsereg felállításáról szólt, és közölte: az önkéntesekből kiállítandó sereg tagjai három évig szolgálnak, és a zsoldjuk magasabb lesz a sorkatonákénál. Az önkéntesek fegyvert és ruhát az államtól kapnak. A kiáltvány felszólította a sorezredi tiszteket, hogy ha az így kiállítandó zászlóaljakban tiszti beosztást akarnak nyerni, jelentkezzenek Baldaccinál. A felhívás szerint az önkénteseket a következő hadfogadó helyeken várták: Pest, Pozsony, Kassa, Miskolc, Nagykároly, Nagykálló, Debrecen, Gyula, Szeged, Eger, Jászberény, Kunszentmiklós, Győr, Komárom, Veszprém, Zalaegerszeg, Szombathely, Székesfehérvár, Kaposvár, Szekszárd és Pécs.[22]

Május 17-én egy újabb felhívás látott napvilágot, ezúttal „a Magyarországon tanyázó sorkatonasághoz". Lényegében megismételte, illetve értelmezte a május 16-i felszólítás sorezredi tisztikarra vonatkozó részeit. Közölte, hogy a kiállítandó sereg 10 zászlóaljból fog állni, „a hadseregnél szokásban levő tisztekkel ellátva, és katonai szabályok szerint gyakorolva és oktatva leend és őrnagyok által kormányoztatni fog". Ez egyértelművé tette, hogy nem csupán afféle elit nemzetőrségről, hanem reguláris katonaságról van szó. A felhívás részletesen szabályozta a sorezredektől történő átlépéssel, a rangviszonyokkal és a szolgálatban „elaggottak" ellátásával kapcsolatos kérdéseket.[23]

[19] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 439.
[20] A tervezetet közli Urbán 2020, 96–111. Széchenyi levelét közli Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 518–519.
[21] Közli Thim 1930, 217–218.
[22] Közli Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 527. Batthyány aznap kelt, ezzel kapcsolatos egyéb intézkedéseit lásd uo. 528–529.
[23] Közli Pap 1868. I. k., 135–137.

Május 20-án országszerte megkezdődött a toborzás. A zászlóaljak alakulási helyét tudató közlemény csak május 30-ára készült el, a toborzási utasítást pedig csak június 6-án küldték meg a hatóságoknak.

A kezdetben bonyolult elnevezést az új alakulatok közjogi helyzete is magyarázza. A különböző dokumentumok eleinte „önkéntes", „rendes" vagy „mobilis" nemzetőrségről beszéltek, ezzel is jelezve, hogy e csapatok a nemzetőrséghez tartoznak, tehát megszervezésük az 1848:XXII. törvénycikk biztosította kereteken belül történik. Ugyanakkor éppen az említett finom megkülönböztetések érzékeltetik, hogy a kormány e sereget eleve másnak és többnek szánta. Már az április 26-i minisztertanácsi határozat is utalt finoman, egy félmondatban arra, hogy „a katonaság hiányát annyira szükséges pótolni".[24] A május 16–17-i felhívások is egyértelművé tették, hogy az új sereg a reguláris katonasággal egyenlő szerepet fog játszani. Batthyánynak sikerült a májusban Innsbruckba menekült udvarral is elfogadtatnia az új sereg felállítását. Az uralkodó június 12-én értesítette a magyar külügyminisztert, hogy tudomásul vette a szerbek elleni védő hadsereg (Defensiv-Heer) megszervezését. A közjogi alapot a nemzetőri törvény egyik passzusa adta, mely szerint olyan, a vagyoni és végzettségi kvalifikációt meg nem ütő személyeket is fel lehet venni a nemzetőrségbe, akik „érdekeltek az alkotmányos rend fenntartásában".[25]

Az új alakulatok nehézkes elnevezése rövidesen átadta helyét egy új szónak, a honvédnek. Az elnevezés a nem magyarországi sorgyalogezredek tartalék zászlóaljainak, a Landwehrzászlóaljaknak tükörfordítása volt. Magyarországon egyébként a honvéd kifejezést először Kisfaludy Károly használta „Az élet korai" című versében. Kossuth május 23-án, a kamatos kincstári utalványok kibocsátásáról kiadott felhívásában szintén használta a „honvédsereg" kifejezést[26], másnap Baldacci ugyancsak honvédsereghez történő kinevezéseket terjesztett fel Batthyánynak. Június elejétől a kormányhatóságok, júliustól pedig a törvényhatóságok is ezt az elnevezést használták. (Volt, aki az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot is „Nemzetőrségi és Honvédi Tanácsnak" nevezte).

Sztankó 1374 főre tervezte a zászlóaljakat. A tervezet véglegesítését Erdős Ferenc őrnagy, a haditanács gazdászati osztályának vezetője végezte. A végleges tervezet szerint egy zászlóalj 1094 főből állt volna, amelyet nyolcfős törzs (egy őrnagy, egy segédtiszt, egy fő- és két alorvos, egy számvevő segéd, két zászlós), valamint hat században századonként egy-egy százados és főhadnagy, két hadnagy, két őrmester, 12 tizedes, két dobos, egy ács és 160 köznemzetőr alkotott.

István nádor nem lelkesedett a toborzás ötletéért, ezért is írta alá a felhívást Baldacci és Batthyány. Sőt, június 10-én az uralkodóhoz intézett felterjesztésében kijelentette, hogy mivel a tervezett haderő inkább a sorkatonasághoz, mint a nemzetőrséghez áll közel, a kinevezéseket csak a király utólagos jóváhagyása reményében írja alá.[27] (1848. szeptember végétől december elejéig az Országos Honvédelmi Bizottmány és a hadügyminisztérium ennek a formulának az alkalmazásával hidalta át a kinevezések szükségessége és a megerősítésük reménytelensége közötti űrt).

A zászlóaljak szervezésénél kezdetben komoly problémát okozott, hogy a toborzásra kijelölt sorezredi hadfogadó kormányok többsége nem a rendelet megjelenésekor, hanem csak a részletes toborzási utasítás kézhezvétele után kezdte meg munkáját. A toborzásra kijelölt

[24] F. Kiss 1989: i. m. 37–39.
[25] Urbán 1973: i. m. 232.
[26] KLÖM XII.: i. m. 179.
[27] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 710–711.

városok közül nem mindegyikben volt hadfogadó kormány, ezért külön intézkedni kellett az ott jelentkező önkéntesek fogadásáról. Az egyes hadfogadóknál nem volt elegendő pénz, így nem minden esetben tudták kifizetni a beállásnál adandó kézipénzt (foglalót). Batthyány a honvédek felszerelésénél nemcsak a magyarországi cs. kir. hadsereg szervezetét, hanem készleteit is igénybe kívánta venni, különös tekintettel a katonák felruházására, de itt is voltak fennakadások.

A következő probléma a magassági előírásokkal adódott. A hadügyminisztérium május 28-i rendeletében öt láb két hüvelyknyi magasság (163 centiméter) szerepelt; ami ekkortájt szálas termetnek számított. A jelentkezők egy része azonban nem ütötte meg ezt a „félelmetes" termetet, ezért a magassági mértéket június 14-én egy hüvelykkel leszállították. A baj csak az volt, hogy közben a magassági előírások miatt fel nem vettek egy része a hadfogadást végző sorezredekhez jelentkezett, így a zászlóaljak létszáma a tervezettnél lassabban töltődött fel.

A zászlóaljak alakulási helyét az Országos Nemzetőrségi Haditanács május 30-án közölte a hatóságokkal. Ezek a következők voltak: 1–2. Pest és Buda, 3. Szeged, 4. Pozsony, 5. Győr, 6. Veszprém, 7. Szombathely, 8. Pécs, 9. Kassa, 10. Debrecen. (Az uralkodó az erdélyi uniót csak június 10-én szentesítette, ezért a honvédek toborzása itt csak a nyár második felében kezdődött meg). Jelentkezni természetesen nemcsak a kijelölt városokban lehetett. Ha valahol harmincnál több jelentkező gyűlt össze, azokat közköltségen átszállították a legközelebbi toborzóhelyre.

A toborzás a különböző helyszíneken eltérő sikerrel folyt. Volt, ahol a tervezett 1094 fő felett, másutt 500 alatt volt a jelentkezők száma. Azokon a helyeken, ahol a létszám betelt, a kormány leállította a toborzást ahelyett, hogy a létszámtöbbletet átirányította volna a kevésbé sikeres központokba. Különösen a dunántúli zászlóaljaknál, főleg a 6. és 7. zászlóaljnál nőtt lassan a létszám. Június 6-án a minisztertanács elhatározta, hogy a sorezredeknél 4. zászlóaljakat állít fel, „a magyar sorkatonaság buzdítása, s a nemzet és haza iránti szeretetének ébresztése végett".[28] Ez a határozat értelemszerűen a magyarországi sorgyalogezredekre vonatkozott. Június 11-én azonban a minisztertanács megváltoztatta határozatát, s a nádornak újabb honvédzászlóaljak felállítására nyújtott be tervezetet. Ezt azonban Batthyány visszaérkezéséig István nádor elfektette.[29] Valószínűleg az Innsbruckból június 14-én visszatérő Batthyány maga sem tartotta tanácsosnak újabb zászlóaljak toborzását, mivel még az első tíz zászlóalj létszáma sem telt be, ugyanakkor a sorezredek 4. zászlóaljainak felállításával nyert fegyveres erő legalább annyira hatékonynak, felszereltetése pedig könnyebbnek ígérkezett, mint a honvédeké.

István nádor június 15-én megkérdezte Mészáros Lázárt, hogy mikor és milyen módon képzeli az újabb zászlóaljak kiállítását? A hadügyminiszter visszakozott és közölte, hogy csak akkor tartja célszerűnek, „ha az elsőknek teljes száma kiállítva és felfegyverezve lévén, a szaporításnak valódi szükségéről meggyőződnénk".[30] Ehhez hozzájárult az a tény is, hogy éppen ezekben a napokban végre hazaérkezett a 60. (Wasa) gyalogezred egy zászlóalja. Lehetséges, hogy a kormány a hazavezénylések folytatásában reménykedett.

A jelentkezők egyenlőtlen területi eloszlására tekintettel június 29-én azokon a helyeken is újrakezdték a toborzást, ahol a betelt létszám miatt korábban már leállították. Július elején a tíz honvédzászlóalj összlétszáma körülbelül 7000 fő lehetett; ebből 4000 fő alkotta a teljes létszámú zászlóaljakat. A létszám augusztus közepére elérte a 9500 főt. A délvidéki

[28] F. Kiss 1989: i. m. 54–55.
[29] Róna–Urbán 1999. I.: i. m. 715.
[30] Uo. 737.

szerb fölkelés kiterjedése és Jellačić fenyegető betörése miatt azonban sok helyen nem várták meg, amíg a létszám teljessé válik, a hiányos zászlóaljakat is megindították a délvidéki hadszíntérre vagy a drávai őrvonalra.

A zászlóaljak társadalmi összetételét vizsgálva szembetűnő az értelmiség magas aránya. Természetesen országrészenként változó a kép, ám a túlnyomó részt paraszti elemek mellett mintegy 10 százalékot tett ki az értelmiség, és viszonylag magas volt az iparoslegények részvétele is. Az értelmiségiek relatív súlya annyira meghatározta az egyes zászlóaljak arculatát, hogy a visszaemlékezők egy része 30 százalékos arányt is említ. (Ennek ellentmond, hogy volt olyan honvédzászlóalj, amelynek egyetlen tagjától sem maradt ránk emlékirat vagy napló). Visszaemlékezései szerint Mészáros hadügyminiszter kimondottan örült a magas értelmiségi részvételnek, egyrészt azért, mert a katonaság már akkortájt sem volt bővében a művelt embereknek, másrészt azért, mert a jelentkezők nem a hadügyminiszteren és a kormányon köszörülték éles nyelvüket, hanem az ellenségre fenték a szuronyukat. Ezek az alakulatok afféle kiképzőzászlóaljjá is váltak. A szeptembertől szervezett újabb honvédzászlóaljak főtiszti karának jelentős része innen került ki. Az értelmiségi részvétel kezdetben konfliktusokat is szült. „A tisztek eleinte természetesen szolgált katonákból tétettek, s a nagyságos úrfi egy durva káplár keze alá került, aki nem értett semmit sem a jusból, se a politikából. A jurátus közlegény okoskodott a sorban is, jobban akart tudni mindent, feleselt, vitázott, s csak nehezen ment a fejébe a »föltétlen« engedelmesség”.[31]

Az új zászlóaljak fegyverzetének nagyobb része a budai és a temesvári főhadparancsnokságok raktáraiból származott.

A tisztikar összetételéről megállapítható, hogy a szeptember végéig kinevezett 24 törzstiszt mindegyike, a 360 főtiszt 77 százaléka volt előzőleg cs. kir. tiszt. Az első tíz zászlóalj őrnagyai közül Szemere Pál szeptember 2-án elesett, hatan – köztük a tábornoki rangig avanzsáló Lázár György gróf – 1849. január közepéig elhagyták a honvédsereget, hárman, Cserey Ignác, Damjanich János és Szabó Zsigmond (2., 3. 6. zászlóalj) mindvégig kitartottak.

Batthyány a honvédzászlóaljak kiképzési, felszerelési és ellátási kérdéseinek koordinálására létrehozta a honvéd főparancsnokságot. Az intézmény ötlete Mészárostól származott, felállítását ugyanis az tette szükségessé, hogy a hadszíntérre vonuló zászlóaljak ügyeit egyeztetni kellett a hadügyminisztériummal, amely a tábori szolgálatot ellátó csapatok fölött rendelkezett. Így a honvéd főparancsnokság a hadügyminisztériumban, de szervezetileg attól függetlenül jött létre, Szeth Jánosnak, a 62. (Turszky) gyalogezred alezredesének vezetésével. A főparancsnokság anyagi eszközök fölött nem rendelkezett. Szeth szeptember közepén szintén lemondott, feladatát szeptember 25-én Pándy Samu alezredes vette át. A honvéd főparancsnokság 1848 decemberében a hadmegyék (honvéd hadkiegészítő kerületek) létrehozásával szűnt meg; ám a továbbiakban az 1. hadmegye, s ennek élén Pándy koordinálta a hadmegyék működését 1849 januárjáig.

A szerveződő honvédzászlóaljak mozgósítására június második felében, tehát a toborzás megkezdése után körülbelül egy hónappal került sor. Eredetileg a délvidéki táborba küldendő sorkatonaság felváltására, helyőrségi szolgálatra szánták, majd különböző, a hadszíntérhez közeli, de gyakorlatozásra még alkalmas táborokba vezényelték őket. A Délvidéken Szegedet, a Dráva-vonalon Nagykanizsát jelölték ki táborhelyül. A Délvidékre vezényelt zászlóaljak többségét azonban röviddel Szegedre érkezésük után valamelyik, a szerbekkel szembeni katonai táborba vezényelték. Így kerültek a bácskai és bánsági hadszíntér különböző pont-

[31] Vajda 1972, 330.

jaira a 2., 3., 5., 6., 9. és 10. zászlóaljak. A 4. és 8. zászlóaljak hosszú ide-oda menetelés után szintén a Délvidéken kötöttek ki. Az 1. zászlóalj már július elején Nagykanizsára érkezett, a 7. zászlóaljat csak a horvát támadást közvetlenül megelőző napokban vezényelték oda.

A TÖMEGHADSEREG LÉTREHOZÁSA

A népképviseleti országgyűlés 1848 augusztusában kezdte meg a katonaállítási törvénycikk vitáját. Mészáros Lázár hadügyminiszter terve az volt, hogy a kiállítandó újoncokból újabb sorezredi zászlóaljakat hoznak létre. Ezt a tervezetet az országgyűlés többsége elutasította. A képviselők jelentős része újabb honvédzászlóaljak szervezését indítványozta. Végül kompromisszumos megoldás született: az újoncokból kiegészítették volna a Magyarországon állomásozó, magyarországi sor- és lovasezredeket, a fennmaradó újoncokból pedig újabb honvédzászlóaljakat szerveztek volna. Az országgyűlés augusztus 26–29-én elfogadta a katonaállítási törvényjavaslatot, az uralkodó azonban ezt nem szentesítette.[32]

Jellačić betörése miatt az országgyűlés szeptember 12-én határozatot hozott a katonaállítási törvénycikk életbeléptetéséről. Batthyány e parlamenti határozat alapján rendelte el szeptember 14-én az újabb honvédtoborzást, majd a sorozást. Az újoncokból csak honvédzászlóaljakat szerveztek. Szeptember 16-án az országgyűlés Nyáry Pál indítványára úgy határozott, hogy a törvényhatóságoknak minden 127 fő után két újoncot kell kiállítaniuk. A szabadságharc hadseregének nagyobbik felét tehát már *nem önkéntes*, hanem *sorozott* alakulatok tették ki. Az 1848 májusától szervezett honvédzászlóaljak száma 1848 szeptemberében mindössze 15 volt (13 magyar, két erdélyi).

Ez a szám az 1848. december végéig kiadott sorszámok alapján 66-ra emelkedett, 1849. április végére 91-re nőtt (beleértve a fogságba esett négy zászlóalj pótlását is), június végére 16 sorgyalogzászlóalj beosztásával elérte a 127-et, július végére pedig a 148-at. Az utolsó négy (201–204.) zászlóaljat Klapka tábornok 1849 augusztusában Komáromban állította fel. A szám nélküli honvédzászlóaljak száma is meghaladta a tízet. A honvédzászlóaljakat, ellentétben a cs. kir. sorgyalogsággal, nem ezredekbe, hanem csupán zászlóaljakba szervezték.

Az első tíz honvédzászlóalj tisztikarának többségét olyan nyugalmazott, kilépett vagy aktív cs. kir. tisztek alkották, akik legfeljebb a századosi rangig vitték. Komoly csábítást jelentett, hogy az előzőnél eggyel magasabb rangban vették át őket, a fizetésük is jócskán meghaladta sorezredi társaikét. Az 1848 őszén szervezett honvédzászlóaljak tisztikarában már az első tíz honvédzászlóalj tagjait is megtaláljuk. A honvédsereg felső vezetésének mintegy 70 százaléka szolgált korábban a cs. kir. hadseregben, a többiek külföldi önkéntesekből, a magyar nemesség és értelmiség soraiból kerültek ki. A tisztikar átlagéletkora 35–45 év között volt.[33]

A HUSZÁROK HAZASZÖKÉSE ÉS AZ ÚJ LOVASSÁG

Batthyány Lajos fontosnak tartotta, hogy az idegen alakulatokat minél előbb kicseréljék a külföldön állomásozó magyar ezredekre. Törvényes módon került haza a 4. (Sándor), a 6. (Württemberg), a 9. (Miklós) huszárezred nagy része, kivéve a 6. huszárezred egy századát, amely 1848. május végén hazaszökött Galíciából.

[32] Varga 1998, 112–185.

[33] A honvédség tisztikarának összetételére lásd Bona 2015, 11–108.; Bona 2008, 9–60.

1848 őszétől megszűntek ezek a lehetőségek. Ezért a külföldön állomásozó magyar huszárezredek megpróbáltak hazaszökni. Galíciából indultak útnak a 8. (Coburg) és a 10. (Vilmos) huszárezred katonái. Ausztriából szökött haza a 4. (Sándor) huszárezred két százada. A legsúlyosabb harcokat a 12. (Nádor) huszárezred katonái vívták, akik Cseh- és Morvaországból próbáltak meg hazajutni. Az utolsó szökésekre 1849 júniusában került sor. A hazatérő alakulatokat a magyar kormányzat kiegészítette és felszerelte.[34]

Az új huszárezredek többségét önkéntes lovasokból alakították meg. A szabadságharc végéig hat teljesen új huszárezred állt fel: a 13. (Hunyadi) huszárezredet a Hunyadi-szabadcsapat lovasságából, a 14. (Lehel) huszárezredet jászsági önkéntesekből, a 15. (Mátyás) huszárezredet Erdélyben a Kossuth-lovagokból, a 17. (Bocskai) huszárezredet a Bocskai-szabadcsapat lovasságából a Hajdú-kerületben, a 18. (Attila) huszárezredet pedig Komárom és Heves megyei önkéntesekből szervezték meg. A 16. (Károlyi) huszárezred szervezésére Károlyi István gróf ajánlotta fel a számára járó úrbéri kárpótlási összeg egy részét. Újoncokból alakították újra az Itáliában harcoló 5. (Radetzky) és 7. (Reuss-Köstritz) huszárezredeket.[35]

AZ EGYSÉGES HONVÉDSEREG

A honvédsereg egységesítése 1848 októberében kezdődött meg, deklaráció szintjén 1848. november végére fejeződött be. A honvédgyalogság a volt sorezredekből, a honvédzászlóaljakból, az önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljakból és más önkéntes csapatokból jött létre. 1849. június elején Görgei Artúr hadügyminiszter elrendelte, hogy a volt sorezredi zászlóaljak is honvédzászlóalji számot kapjanak.

Speciális alakulatok voltak a vadászok. Az első vadászalakulatot Mieczyslaw Woroniecki szervezte meg 1848 nyarán. A többieket az év őszén és telén állították fel. Ezeket azonban – a cs. kir. hadsereggel ellentétben – ezredekbe, ezeken belül osztályokba osztották. Többségük szintén önkéntesként került a honvédseregbe.[36]

A honvédsereg lovassága az itthon állomásozó és a külföldről hazaszökött, valamint az újonnan szervezett huszárezredekből állt, összesen 18 ilyen ezred alakult. A magyarországi lengyel légió két dzsidásezreddel rendelkezett, ezek azonban csak két-két századból álltak. Az erdélyi lengyel légió lovasságát szintén két század dzsidás alkotta. Előbb az erdélyi hadseregben, majd az olasz légióban szolgált a 7. (Kress) könnyűlovas (cheveaulégers) ezred fél százada. Kazinczy Lajos ezredes Munkács környékén szervezett két század dzsidás lovast 1849. július végén. A honvédseregnek, ellentétben a cs. kir. hadsereggel, nem volt nehézlovassága.

A tüzérség megszervezését még a Batthyány-kormány kezdte meg. A cs. kir. hadsereggel ellentétben a honvédütegek nem hat, hanem nyolc lövegből álltak. A későbbiekben ez nagyobb tűzerőt biztosított. A tüzérek részben a cs. kir. hadseregből, részben különböző műszaki tanulmányokat folytató diákok közül kerültek ki. A tüzérség talán a honvédsereg legjobb fegyvernemévé vált. A cs. kir. és az orosz tisztek meg voltak győződve arról, hogy a magyar seregnek francia tüzérei vannak, s igencsak csodálkoztak, amikor kiderült, hogy 16-18 éves ifjak leckéztették meg őket.[37]

[34] Rédvay 1941.
[35] Kedves 1992.
[36] Süli 2016.
[37] Csikány 2000; Urbán 2009, 336–359.

A műszaki csapatok megszervezése 1848 novemberében kezdődött. Az utász zászlóaljaknak komoly szerep jutott az 1849-es téli hadjáratban, amikor gyakran embertelen körülmények között kellett lehetővé tenniük a csapatok haladását. A szabadságharc végéig összesen négy utászzászlóaljat szerveztek meg.[38]

Az önkéntes alakulatok közé az első tíz honvédzászlóalj, az önkéntes mozgó nemzetőrök, valamint a szabadcsapatok tartoztak. Utóbbiakat arra szánták, hogy az ellenség háta mögött gerilla-hadviselést folytassanak. Többségük ugyanolyan reguláris egységgé vált, s a hadsereg kötelékében harcolt, mint a sorkatonák, a honvédek vagy az önkéntes nemzetőrök. Egy részük szabályos honvédzászlóaljjá szerveződött át. Az 1848–49 telén létrejött szabadcsapatokat többnyire a nemzetiségi fölkelők ellen, Erdélyben és a Délvidéken alkalmazták. Felszereltségük és fegyelmük egyaránt rossz volt. Mind a polgári lakosság, mind a katonai hatóságok gyakran és indokkal panaszkodtak rájuk.

A KÜLFÖLDI LÉGIÓK[39]

Az ősztől szerveződő külföldi légiók, a lengyel, a német, a bécsi, majd az 1849 tavaszán felállított olasz légió részben önkéntesekből, részben a cs. kir. hadsereg átállt katonáiból állottak. Összlétszámuk 6000 fő körül lehetett. Közülük különösen a lengyelek tettek ki magukért: az 1848–49 téli harcokban többször is egy-egy lengyel század önfeláldozó utóvédharcai mentették meg a visszavonuló magyar csapatokat.

A bécsi Akadémiai Légió önkénteseiből alakult bécsi légió 1848 szeptemberében érkezett Magyarországra. A valamivel több mint 100 fős alakulat részt vett az ozorai hadműveletben, majd Miskolcra, 1848 novemberében pedig Erdélybe vezényelték. Itt részt vett az erdélyi hadjáratban, s komoly veszteségeket szenvedett. Az életben maradt katonákat tisztté nevezték ki.

A lengyel légiók szervezése 1848 novemberében Pesten kezdődött meg. A légiók a lengyel területekről, illetve nyugatról érkező önkéntesekből, valamint a cs. kir. hadsereg katonáiból álltak. A több hadszíntérre szétosztott lengyel légiókat 1849 május–júniusában Miskolcon egyesítették, Józef Wysocki parancsnoksága alatt. A magyarországi lengyel légió három gyalogos zászlóaljjal, négy dzsidásszázaddal és két félüteggel rendelkezett. Összlétszáma mintegy 2300 fő lehetett. Erdélyben Bem József is szervezett lengyel légiót, ami egy gyalogos zászlóaljból, két dzsidásszázadból és egy félütegből állt.[40]

A német légiót Bécsből és Németországból érkezett, valamint magyarországi németekből szervezték. Parancsnoka Peter Giron őrnagy volt. A légióból három zászlóalj alakult meg. Ezek közül az 1. zászlóalj katonái nagyobbrészt Erdélyben harcoltak a román fölkelők ellen. Ezek a századok 1849 májusában súlyos veszteségeket szenvedtek. A 2. és 3. zászlóaljakat Pesten vonták össze, és 1849 júniusában 126. számmal honvédzászlóaljjá szervezték át.[41]

Az olasz légió magjául a magyar oldalon szolgáló 16. (Zanini) gyalogezred két százada szolgált. Ezt kiegészítették a cs. kir. hadseregből átszökött vagy fogságba esett olasz önkéntesekkel. A légió egy teljes és egy két századból álló zászlóaljból, egy vadászszázadból és egy század könnyűlovasból állt, parancsnoka Alessandro Monti ezredes volt.[42]

[38] Hermann 2019, 7–52.
[39] A légiókra általában ld. Sitzler 1980.
[40] Kovács 1998.
[41] Bőhm 1970, 194–215.
[42] Pete 2014.

A HONVÉDSEREG ÖRÖKSÉGE

A szabadságharc leverése után a honvédsereg állományának 25-30 százalékát sorozták be a cs. kir. hadseregbe, méghozzá úgy, hogy egy-egy századba legfeljebb egy-két volt honvédtiszt kerüljön. 1852-től fegyelmi problémák miatt egy részüket tartósan szabadságolták, engedélyezték a katonai szolgálat pénzbeli megváltását is. Még így is több tízezren voltak kénytelenek letölteni a szerencséjükre békés hét esztendőt, ami alatt csak a goromba altisztek kíméletlen bánásmódjának voltak kitéve.

Amikor Magyarország 1848–1849-es teljesítményét mérlegre tesszük, nem feledkezhetünk meg egy fontos tényről: a döntő kérdés az ország polgári átalakulása volt. Ez azonban – jóllehet, kedvezőtlenebb körülmények között – bekövetkezhetett volna az egységes Habsburg-birodalomba tagolt Magyarországon is. Az átalakulás magyar programja 1848 előtt már készen állt, az ellenzék vezetői csak a megfelelő kül- és belpolitikai helyzetre vártak, hogy életbe léptessék. A magyar hadsereg azonban 1848–1849 legsajátabb alkotása volt. A forradalom előtt még program szintjén sem létezett, 1848-ban azonban Batthyány Lajos kormánya néhány hónap alatt létrehozta. Ez a hadsereg képes volt megállítani a horvát bán több tízezres ármádiáját, elviselte egy kudarcokkal teli téli hadjárat megpróbáltatásait, s kevesebb mint egy évvel születése után már a határokig kergette és az erődök sáncai mögé kényszerítette a büszke cs. kir. hadsereget.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barcy Zoltán – Somogyi Győző: *A szabadságharc hadserege*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986.
- Bencze László: *A Habsburg Birodalom katonai rendszere*. In: Bona Gábor (szerk.): A szabadságharc katonai története – Pákozdtól Világosig, 1848–1849. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998, 9–33.
- Bona Gábor: *A szabadságharc fegyveres ereje*. Hadtörténelmi Közlemények, 1998/1., 3–25.
- Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. kötet.* Heraldika Kiadó, Budapest, 2008, 9–60.
- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015.
- Bőhm Jakab: *A német légió szervezése és tevékenysége az 1848–1849. évi magyar szabadságharcban.* Hadtörténelmi Közlemények, 1970/2., 194–215.
- Csikány Tamás: *Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban*. Tinta Kiadó, Budapest, 2000.
- F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, Budapest, 1989.
- Hermann Róbert: *A honvéd utászkar megszervezése 1848-ban*. Hadtörténelmi Közlemények, 132. évf. 2019/1., 7–52.
- Hermann Róbert: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc*. Osiris Kiadó, Budapest, 2022.
- Kedves Gyula: *A szabadságharc hadserege I. – A lovasság.* Sygnatura, Budapest, 1992.
- Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Budapest, 1957.
- Kovács István: *„…mindvégig veletek voltunk” Lengyelek a magyar szabadságharcban.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Mészáros Lázár emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokoly Viktor. I. kötet. Pest, 1866.

- Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848–1849. I. kötet. Pest, 1868.
- Pete László: *„Viva l'Unione magiaro-italica!" Magyar–olasz kapcsolatok 1848–1849-ben*. Printart Press, Debrecen, 2014.
- Dr. Rédvay István: *Huszáraink hazatérése 1848/49-ben*. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Budapest, 1941.
- Róna Judit – Urbán Aladár (szerk.): *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I–II. kötet.* Argumentum Kiadó, Budapest, 1999.
- Katrin Sitzler: *Solidarität oder Söldnertum. Die ausländischen Freiwilligenverbände im ungarischen Unabhängigkeitskrieg 1848–1849.* Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung. Bd. 24. Biblio Verlag, Osnabrück, 1980.
- Süli Attila: *A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban.* Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011.
- Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok – Okmánytár.* Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István. Budapest, 1990.
- Dr. Szentneményi Béla: *1848–49. A szabadságharc katonáinak egyenruhái*. Honvéd Levéltár és Múzeum, Budapest, 1950.
- Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. I. kötet.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940.
- Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. II. kötet.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1930.
- Urbán Aladár: *A Batthyány-kormány hadügyi politikájának első szakasza (1848. április– május).* Hadtörténelmi Közlemények, 18. évf. 1971/2., 211–237.
- Urbán Aladár: *A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában*. Hadtörténelmi Közlemények, 10. évf. 1963/2., 145–169.
- Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- Urbán Aladár: *A Nemzetőrségi Haditanács és a honvéd tüzérség megszervezése 1848-ban.* In: Uő. Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Argumentum Kiadó, Budapest, 2009, 336–359.
- Urbán Aladár: *Sztankó Soma tervezete az 1848-as honvédség felállítására*. In: Uő. A törvényesített forradalomtól az önvédelmi háborúig. Line Design Kft., Budapest, 2020, 96–111.
- Vajda János: *Egy honvéd naplójából*. In: Barta János – Seres József (szerk.): Vajda János összes művei. IV. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 309–363.
- Varga János: *Az országgyűlés szerepe a honvédelem megalapozásában*. In: Szabad György (szerk.): A magyar országgyűlés 1848/49-ben. KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 1998, 112–184.